

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2013 március Ról-ról

Csengery Kristóf: Fassung erster Hand? (Richard Wagner: A bolygó Hollandi. Az opera 1841-es, párizsi ősváltozata. Magyar Állami Operaház. Rendező Szikora János.)

Zenei maratonok divatját éli a világ. A legkülönfélébb stílusok, életművek és műfajok területén, egyszerre zajlik az össznépi „ki bírja tovább” játék: ki tud orrvérzésig Bachot hallgatni, kinek az érzésvilága viseli el egy álló napon át a chopini fokozásokat és csúcspontokat, ki győzi intellektussal és figyelemmel reggeltől késő estig Bartók igényes zenéjét? Vagyunk néhányan, akik aggódva figyeljük a mennyiségi tényező e túlburjánzását, mások azonban – főként a hangversenyipar szakemberei – úgy vélik, a maratonosdi új közönségréteget toborozhat a klasszikus zene előregedő hallgatói táborának utánpótlásául.

Talán a Magyar Állami Operaház vezetőinek is eszébe ötlött e szempont, mikor azon töprengtek, mit tűzzön műsorára az Andrassy úti intézmény a Wagner-bicentenárium évében. Alkalmasint azt is válaszolhatták volna: bármit elővehetünk, csak Wagner legyen, hiszen az Operaház Wagner-kínálata igen szerény. Csakhogy 2006 óta minden kora nyáron Wagner Napokat rendeznek a Müpában, s itt az eddigi hét év alatt az életmű túlnyomó részét bemutatták – ráadásul többnyire releváns, izgalmas produkciókban, amelyekkel nem könnyű versenyre kelni. A Vágóhíd szomszédságában volt már *Parsifal*, *Ring*, *Trisztán*, *Lohengrin*, *Tannhäuser* – hát maradt egyáltalán valami a Sugár úti palotának?

Hogyne: például *A bolygó hollandi*. Ez eddig rendben is volna, annál inkább, mivel Hollandit a Házban tizenkét éve (!) nem adták, s annak az előadásnak tizenhat esztendeje volt a bemutatója. Ha operaigazgató vagyok, itt megálltam volna: jövel Fliegender Holländer – és ennyi. Ókovács Szilveszter azonban csavart egyet a döntésen: ne csak egyszerűen Hollandi legyen, legyen különlegesség, a darab ősváltozata, az a műalak, amelyet Wagner még a drezdai premier előtt, Párizsban írt, s amely, kapaszkodjon meg az olvasó, *egyetlen* mamutfelvonásban tárja elénk a mű cselekményét. Igen, ez már valósággal Wagner-maraton, szünet nélküli előadás több mint két órában, a büfések és a hólyagproblémákkal küzdők bosszúságára.

És nemcsak az övékre. Ószintén szólva magam is ingerült-elutasító gondolatokkal készültem a bemutatóra. Wagner, ne tagadjuk, eleve megalomán szerző, nála minden nagyon hosszú, nagyon hangos, nagyon népes, nagyon nagy (és folytathatnánk: nagyon mitikus, nagyon mélylélektani...). Egy Wagner-zenedráma akkor is maraton, ha két szünet pihenőjét iktatják a három felvonás közé. Minek ezt még fokozni is? Meg aztán itt a *Fassung letzter Hand* elve. Tegye fel a kezét, aki tudja, mi az! Ilyen kevés itt a bölcsész? (Bocsánat: ma már a bölcsész szitokszó, miként az *értelmiségi* is – akinek nem inge, ne vegye magára.) A *Fassung letzter*

Hand a filológusok egyik szép és nemes vesszőparipája: az *utolsó szerzői kézjegyet* viselő műalak prioritását – mit prioritását: szentségét! – kőbe véső műtörténelmi tan. A költő, regényíró, drámaíró, zeneszerző, művén dolgozván olykor gyorsan rátalál a végső tökélyű műalakra, máskor hosszan keresi azt, s keresés közben bejárt alkotói útját érvénytelennek ítélt műalakok temetője szegélyezi. Előadók: lesztek szívesek nem ezeket a szerzőjük által diszkvalifikált verziókat játszani, hanem a végsőt!

Miért? Mert a szerzőnek joga van ahhoz, hogy tiszteljük akaratát, és ha egyszer ő döntött úgy, hogy nem az 1812-es répcelaki műalak, hanem az 1823-as hajdúböszörményi változat a legitim, akkor nekünk, utókornak is illik ehhez tartanunk magunkat. Az izgága 20. és a még izgágább 21. század azonban keres, kutat, mindent előráncigál. De tényleg mindent: A bolygó hollandi 1841-es, párizsi „ósváltozata” például egyáltalán nem is „változat”: Wagner életében soha, sehol nem mutatták be (legelőször 1929-ben, Richard Strauss indítványára vették elő a berlini Kroll Operben), a szerző hátat fordított neki még az 1843. január 2-i, drezdai ősbemutató előtt. *Fassung erster Hand?* Az efféléknek is megvan a maguk méltó helye – elemezzék őket kutatók a kritikai kiadások pótköteteiben. Szerző rájött, hogy ekkora cselekményt nem normális dolog egy felvonásban zúdítni a közönségre, és még jó néhány egyéb részleten is változtatott. Ezt az elvetett ötletet esetleg le lehet porolni egy olyan operaházban, ahol virágzik a Wagner-repertoár, bőséges a választék, és a Hollandit is láthatták-hallhatták a mű szerelmesei az elmúlt években, többféle betanulásban is. De ahol olyan diétás a Wagner-kínálat, mint nálunk, ott csak az eredetinek lehet létjogosultsága – gondoltam.

De hát más a várakozás, és más a tapasztalat. Rajtam nem múlt, bennem igazán megvolt a rosszindulat. Az általam látott-hallott negyedik előadáson (január 22., első szereposztás) mégis, minden igyekezetem ellenére, egész jól éreztem magam. Prekonceptióm kudarcáról leginkább a rendezés–díszlet–jelmez hármassága „tehet”. Nem nevezném revelatívnak Szikora János, Szendrényi Éva és Berzsenyi Krisztina közös munkáját, érvényes, nézhető színháznak azonban igen, és az Andrassy úton az elmúlt évek átlagához viszonyítva már ez is nagy eredmény. Szikora János, aki korántsem újonc az opera- és daljátékrendezés világában (Don Giovanni, Varázsfuvola, Fidelio, Nabucco, Traviata, Carmen, Salome, Hány), a mű mitikus sorsdráma jellegére összpontosítva olyan hangulatot teremtett a színpadon, amely azt sugallja, hogy a cselekmény álom és valóság határvidékén játszódik. Mindehhez sok filmbejátszást használt. Nem kockázatmentes ez a módszer a színpadi rendezések világában, hiszen a film ebben a közegben könnyen válhat üresen illusztratívá, idegen testként, melyet az eredendően színpadi megoldások nem fogadnak be. Ezt a veszélyt ezúttal sikerült elkerülni: a filmrészletek és a színpadi valóság közti határvonal jótékonyan elmosódott, a kétféle közlésmód gyakran átjátszott-átcsúszott egymásba.

Szikora sajátos színi eklektikájának része volt még bizonyos jelenetekben egyfajta „új-bayreuthi” minimalizmus a ki- és befordítható oldalfalakon stilizált tengerhullámmal, illetve fonalháló-erdővel, a scenikai elemek erőteljes redukálásával, továbbá a rendezői színház, a *Regietheater* jellegzetes ironizáló-aktualizáló ötletvilága (I © ... feliratos trikók a női és férfikar tagjain, a Hollandi kincse diplomataáskákban, foszforeszkáló parókák). Mindez a heterogenitás azonban egységbe olvadt. A rendezés céljait jól szolgáló díszletek közül fontosnak éreztem a fonósza közepén álló, nyitott ajtószzerűen üres képkeretet, amelyen át később a Hollandi valóban *belép* Senta sorsába, a jelmezek sorában az egy teljes lényből (a platóni gömbemberből) kettészakadt Férfi és Nő összetartozásának szimbólumát hordozó, egymást kiegészítő örvénymintázatot Senta és a Hollandi ruháján. Egy szó mint száz: a rendezés működik és nem erőszakolt, Szikorának és csapatának sikerült elkerülnie mind a fantáziátlan konzervativizmus, mind az öncélú eredetieskedés csapdáját.

Tovább emelhetné volna az összhatást, ha a jól megcsinált színházhoz lelkesítő zenei teljesítmény csatlakozik. Nem így történt: *A bolygó hollandi* vokális és zenekari megvalósítását leginkább a *tisztes igyekezet* jellemezte: mindenki törekedett tudása és tehetsége legjavát adni, más kérdés, hogy Wagner-énekesnek születni kell, s ebben a szereposztásban született Wagner-hős talán ha egy volt – vagy egy sem. A címszerepben színpadra lépő német hősbariton, *Thomas Gazheli* vokális adottságai alapján kétségkívül alkalmas a wagneri hangigények kielégítésére, bár karcos-sötét orgánumának intrikus színezete inkább teszi jó Alberiché (énekli is a szerepet), mint hiteles Hollandivá. Színpadi jelenléte inkább korrekt (és többnyire sóttan) volt, mint átütő. *Lukács Gyöngyi* mindent megtesz, hogy hihető Senta váljék belőle, de azon, hogy Verdi- és Puccini-szerepeken csiszolt szopránja eredendően az olasz repertoárban otthonos, Wagnernél pedig a jövevény feszélyezettségével teljesít, sajnos nem tudott változtatni.

Az előbbiekkal ellentétben mind színészileg, mind vokálisan birtokon belül érezheti magát szerepében *Palerdi András*, aki plasztikusan állítja elénk Daland (itt: Donald) kisszerű, földhözragadt-pénzsóvár alakját. Hősiesen küzd Erik (itt: Georg) szólamának meghódításáért *Fekete Attila*. Lukács Gyöngyivel ellentétben az ő orgánuma az állandó csúcsra járatást nem szenved meg hallhatóan: míg a szoprán tónusa a magas fekvésben kiélesedik, és a volument fokozni hivatott vibrátótól lebegőssé válik, Fekete bírja vivőerővel a terheket – csak éppen azt érezzük, hogy lehetőségein felül teljesít, s hogy a Wagner-tenor feladatköre hosszú távon aligha lehet az övé. *Horváth István* mamlasz-korpulens Kormányosa és *Kovács Annamária* kissé félvilági benyomást keltő Maryje egyaránt a szerep lehetséges ironikus felhangjait erősíti fel, s ekként a produkció tragikus kontextusába az élénk színek kontrasztjával ékelődik.

Ralf Weikert személyében külföldi vendégkarmestere volt a bemutatónak (és az általam látott estének). A hetvenhárom éves, osztrák dirigens, a legendás hajdani Swarowsky-iskola neveltje jó név a szakmában: pályája során sok helyütt megfordult, a nyolcvanas esztendők elejétől egy évtizeden át még a nagy presztízsű zürichi operaház főzeneigazgatójaként is tevékenykedett. Mostani produkciója nem mindenben állt helyt hírnevéért. A nyitányban keze alatt az Operaház zenekara nyersen és differenciálatlanul játszott – igaz, később a karmester és a szimfonikus együttes, ha nem is lelkesítő színvonalon, de zökkenőmentes együttműködéssel, hiteles tempókkal, jó cselekményritmussal, intenzív hangsúlyokkal szolgálta az előadást. Megfelelően szerepelt az Operaház Kórusa – és nem megfelelően, hanem (szokásához híven) nagyszerűen a Honvéd Férfikar. Befejezésül egymás mellé állítva *A bolygó Hollandi* színpadi és zenei megvalósítását, elmondhatjuk, az előbbi viszi el a hátán az előadást – ám a nagyobb ingadozásoktól mentes, kiegyenlített átlagszínvonal és a tisztes kollektív művészi erőfeszítés erkölcsi hitele az utóbbtól sem vitatható el.

Richard Wagner: A bolygó Hollandi. Az opera 1841-es, párizsi ősváltozata. Magyar Állami Operaház. Rendező **Szikora János**, karmester **Ralf Weikert**. Premier január 19., a cikk tárgyául szolgáló előadás január 22.

Tetszik

Legyél az első az ismerőseid közül, akinek ez tetszik.

Kapcsolódó írások:

1. **Csengery Kristóf: Kárhozatrevü, megváltásrevü (Arrigo Boito: Mefistofele. Rendező Kovalik Balázs. Karmester Kovács János. Magyar Állami Operaház, 2010. szeptember 14.)** Hajlamosak vagyunk Arrigo Boitót (1842–1918) kizárólag a két kései Verdi-remeklés...
2. **Csengery Kristóf: Tévedések vígjátéka (Richard Strauss: Arabella. Magyar Állami Operaház, 2012. március 23. Karmester Stefan Soltész.)** A magyar operajátszásnak vannak nagy adósságai: jelentős, korszakalkotó művek, amelyek...
3. **Csengery Kristóf: Égszakadás, földindulás (Richard Wagner: Trisztán és Izolda. Budapesti Wagner Napok, Művészetek Palotája, 2010. május 29. Rendező Parditka Magdolna, Szemerédy Alexandra, karmester Fischer Ádám.)** Anélkül, hogy erre előzőleg felkészítették volna, a gyanútlan operabarát (ha...
4. **Csengery Kristóf: Lebutított változat (Richard Strauss: A rózsalovag. Bemutató a Magyar Állami Operaházban, 2010. március 20., 21. Rendező Andrejs Zagars.)** Miről szól A rózsalovag? Az időről, válaszolja Andrejs Zagars, a...
5. **Csengery Kristóf: Sztárhäuser (Richard Wagner: Tannhäuser. Művészetek Palotája, Budapesti Wagner Napok. Rendezte Matthias Oldag, vezényelt Fischer Ádám.)** Nem sokkal az idei Budapesti Wagner Napok kezdete előtt nyugtalanul...

Cimkék: **Csengery Kristóf**